

Урош В. Шуваковић¹
Универзитет у Београду
Учитељски факултет
Катедра за филозофију и друштвене науке
Главни и одговорни уредник *Социолошкој ирејлега*
Београд (Србија)

УДК 316.42(497.11)"1989/..."
Уводник
Примљен 31/10/2019
Прихваћен 01/11/2019
doi: [10.5937/socpreg53-23843](https://doi.org/10.5937/socpreg53-23843)

ТРАНЗИЦИЈА – ТРИДЕСЕТ ГОДИНА ПОСЛЕ

За датум отпочињања процеса транзиције узима се пад Берлинског зида 9. новембра 1989. године.

Узимање овог датума за отпочињање овог процеса није случајно: Зид је представљао симбол моћи СССР-а из времена када је подигнут и истовремено симбол политичке неслободе грађана ДДР-а. Његово рушење од стране грађана који су управо сазнали да ће добити пасоше за одлазак код својих рођака у СРН медијски је представљено као „освајање слободе”.

Како ниједан друштвени процес не настаје одједном, било би неоправдано рећи да је транзиција настала с падом Берлинског зида, иако се тиме означава њен почетак. С историјског и социолошког становишта, било би оправданије почетак транзиције повезати с настанком синдиката пољских радника „Солидарност” у бродоградилушту „Лењин” у Гдањску у јесен 1980, под вођством Леха Валенсе. У читавом источном блоку био је то једини синдикат који није био трансмисија владајуће комунистичке партије, у пољском случају ПУРП. Овај синдикат убрзо је прерастао у вишемиллионски покрет Пољака против окошталог избирократизованог система, који се повезао с Католичком црквом на заједничкој антикомунистичкој платформи (в. Walesa, 1992, str. 8). Тиме је обзнањено незадовољство грађана не само Пољске већ и свих који су живели у реал-социјализму. Хтели су промене. Набоље!

Михаил Сергејевич Горбачов почео је са спровођењем политике перестројке и гласности у СССР-у 1987. године. Био је то покушај преласка с дотадашње дириговане привреде на ограничену тржишну привреду, на шта привредни субјекти тадашњег Совјетског Савеза нису били уопште припремљени. Гласност је значила инсистирање на отварању окошталог бирократског апарата у погледу доступности информација које интересују совјетске грађане, слободу говора, укључујући и плурализацију совјетског друштва. Покушај тих реформи стигао је са закашњењем, а СССР се распао „потезом пера” лидера Русије (Јељцин), Украјине (Кравчук) и Белорусије (Шушкевич), који су се децембра 1991. договорили да ова држава престане да постоји, а да уместо њене буде основана Заједница независних држава (ЗНД). Ни девет месеци пре тога одржан референдум, на ком су се грађани изјаснили у прилог опстанка СССР-а, није спречио његов распад. „Распад СССР-а

¹ uros.suvakovi@uf.bg.ac.rs

био је највећа геополитичка катастрофа века. За руски народ, била је то истинска драма” (Putin, 2005).

У некадашњој Југославији плурализација је започела деловањем покрета Срба с Косова и Метохије (в. Šutović, 2012, str. 884–885)², који су на велику политичку сцену изнели питање опстанка српског народа на том простору. Наравно, ту су и почеци „детитоизације” путем познатих афера у листовима „Студент” (Београд) и „Младина” (Љубљана). Осма седница ЦК СКС, која се одиграла свега неколико месеци након што је Горбачов прогласио политику перестројке и гласности, осим што се најчешће представља као унутарпартијски обрачун, имала је још једно значење – на тој седници Слободан Милошевић изнео је залагање за привреду „засновану на основама робне производње” (Milošević, 2007, str. 140). Пошто роба постоји само на тржишту, јасно је да је ово представљало отворено залагање за успостављање тржишних односа који би заменили дотадашњу самоуправну „договорну економију”. Узмемо ли у обзир чињеницу да је тадашњи политички ситем био заснован на „водећој улози СКЈ”, те да су скупштински органи заправо поступали према одлукама тада још увек једине партије, не треба сумњати у значај одлука највиших партијских форума, укључујући ту и залагање за тржишну економију. Међутим, значај Осме седнице био је и у томе што је то био први партијски пленум који је директно телевизијски преношен. Хабермас указује на то да „публицитет парламентарних расправа обезбеђује јавном мњењу утицај” (Habermas, 1965, str. 109). Расправа коју су грађани могли да гледају, да виде ко какав став заступа – нарочито када је у питању однос према реализацији одлука највиших партијских органа СКЈ у вези са решавањем ситуације на Косову и Метохији – представљала је снажан импулс у правцу плурализације српског (и југословенског) друштва као битног елемента транзиционог процеса.

Сви ови и други процеси који су се одвијали у европским социјалистичким земљама, али и спољна субверзија, која је у неким случајевима била и кључна, исходовали су медијским спектаклом рушења Берлинског зида 9. новембра 1989, и друштвеним процесима истоврсних квалитативних промена у тим земљама³, који се означавају као транзиција. Њени резултати су различити у различитим друштвима, али и између различитих друштава. Извесно је да и међу грађанима и међу државама постоје „добитници транзиције” и „губитници транзиције”. Први су у мањини, и то значајној, нарочито ако се гледа социјално раслојавање међу грађанима и настанак тајкунског слоја. Иако неки мисле да је улазак транзиционе, постсоцијалистичке

² Један од главних људи у том покрету Митар Балевић указује на генезу покрета од одласка делегација код највиших југословенских (прво код генерала Љубичића, тадашњег председника Председништва Социјалистичке Републике Србије, 1982), других српских и црногорских руководиоца 1982, преко организовања мирних протеста почев од 1985, који су довели и до посета најпре Стамболића, а потом и Милошевића Косову Пољу (Balević, 2018). У вези с организованим деловањем овог покрета, Шутовић указује на то да „први организовани протест против албанског национализма и сепаратизма је тзв. *Пејшиџија 2011*, која је 15. јануара 1986. године објављена у *Књижевним новинама*” (Šutović, 2012, str. 885).

³ Иако је у основи транзиција свугде спроведена на исти начин – као прелазак у друштво неолибералног капитализма – постојале су одређене разлике у различитим земљама, које смо разврстали у пет група (в. Šuvaković, 2014, str. 4).

државе у Европску унију крај транзиције и почетак посттранзиције, постоје бројни други критеријуми који то негирају⁴. Коначно, Рамсфелдова подела на „стару Европу” и „нову Европу” није била тек пука импровизација. Она је представљала демаркацију поља утицаја: у „новој Европи” (оној транзиционој, прим. У. Ш.), амерички утицај је јачи од европског.

Пред истраживаче се поставља питање да ли су тачне оцене о транзицији кратко и језгровито формулисане како су грађани „добили формалне политичке слободе и права у лику ’Хајд-парк’ демократије, а изгубили социјална права и људско достојанство” (Mitrović, 2009, str. 7). Тридесет година од симболичног отпочињања овог процеса. Уредништво *Социолошког иреџега* је желело да омогући ауторима из иностранства и Србије да понуде своје виђење постсоцијалистичке транзиције. Ово није први пут да се наш часопис у тематском облику бави процесом транзиције. Њој је био посвећен и тематски број *Социолошког иреџега* 1–2/2004 (*Sociološki pregled*, 2004) на петнаестогодишњицу пада Берлинског зида. У њему су објављени радови с Новосадских социолошких дана, у оквиру којих је одржана научна конференција под називом „Друштво у транзицији – модели, алтернативе, перспективе”, 28–30. мај 2004. Од аутора који су тада објавили своје чланке, у овом броју поново имамо прилоге Зорана Аврамовића, Срђана Шљукића и Марице Шљукић.

Уредништво би сматрало успехом да тема о учинцима транзиције узбурка духове академске заједнице, те да, и мимо овог броја, добијемо прилоге у вези с овим процесом, који је у случају Србије дуготрајан, без обзира на то шта се сматра критеријумом његовог окончања.

⁴ Нпр. инсистира се на висини БДП-а у нивоу просека ЕУ, што ни најуспешније транзиционе земље још нису постигле, или се као критеријум узима да удео привреде у приватном власништву одговара просечном уделу приватног власништва у привреди у земљама ЕУ итд.

Uroš V. Šuvaković¹
University of Belgrade
Teacher Education Faculty
Department of Philosophy and Social Sciences
Editor-in-chief of *Sociološki pregled/ Sociological Review*
Belgrade (Serbia)

Editorial

TRANSITION: THIRTY YEARS AFTER

(Translation In Extenso)

The fall of the Berlin Wall on 9 November 1989 is taken as the date of the start of the transition process.

The choice of this date to begin this process was no coincidence: the Wall was a symbol of the power of the USSR ever since the time it was erected and a symbol of political non-freedom of DDR citizens. Its demolition by the citizens who had just learned that they would receive passports to go to their relatives in the BRD was presented in the media as the “winning of freedom”.

As no social process emerges at once, it would be unjustified to say that the transition occurred with the fall of the Berlin Wall, although this marks its beginning. From a historical and sociological point of view, it would be more justified to associate the beginning of the transition with the emergence of the Polish labor union “Solidarity” at the shipyard “Lenin” in Gdansk in autumn 1980, under the leadership of Lech Walesa. This union soon grew into a multimillion movement of Poles against the rigid bureaucratic system, linked with the Catholic Church on a common anti-communist platform (see Walesa, 1992, p. 8). It manifested the dissatisfaction of the citizens not only of Poland but also of all who lived in real socialism. They wanted change. For the better!

Mikhail Sergeyevich Gorbachev began the politics of perestroika and glasnost in the USSR in 1987. It was an attempt to move from a previous conducted economy to a limited market economy, for which the economic entities of the then Soviet Union were not prepared at all. Glasnost meant insisting on opening a rigid bureaucratic apparatus regarding the availability of information of interest to Soviet citizens, freedom of speech, including the pluralization of Soviet society. Attempts at those reforms were delayed, and the USSR fell apart by the “stoke of a pen” of leaders of Russia (Yeltsin), Ukraine (Kravchuk) and Belarus (Shushkevich), who agreed in December 1991 that this state cease to exist, establishing the Commonwealth of Independent States in its place. Not even the referendum held nine months before, on which citizens had declared themselves in favor of the survival of the USSR, prevented its dissolution. “The disintegration of the USSR was the greatest geopolitical catastrophe of the century. For the Russian people, it was a true drama” (Putin, 2005).

¹ uros.suvakovi@uf.bg.ac.rs

In former Yugoslavia, pluralization began with the action of the Serb movement from Kosovo and Metohija (see Šutović, 2012, pp. 884-885)², which introduced the question of the survival of the Serbian people in the area to the broad political scene. Of course, the beginnings of “detitoization” were present through the affairs in famous newspapers “Student” (Belgrade) and “Mladina” (Ljubljana). The Eighth Session of the Central committee of the League of Communists of Serbia (CC LCS), which took place just a few months after Gorbachev declared a policy of perestroika and glasnost, in addition to being presented as an intra-party struggle, had another meaning - in that session Slobodan Milošević made a commitment to the economy “based on the basics of commodity production” (Milošević, 2007, p. 140). Since goods exist only on the market, it is clear that this represented an open commitment to establishing market relations that would replace the hitherto self-managing “negotiated economy”. Considering the fact that the political system at the time was based on the “leading role of the LCS”, and that the parliamentary bodies actually acted on the decisions of the only party at that time, there is no doubt about the importance of the decisions of the highest party forums, including the commitment to market economy. The importance of the Eighth Session, however, was that it was the first party plenum to be televised directly. Habermas points out that “the publicity of parliamentary debates provides public opinion with influence” (Habermas, 1965, p. 109). The debates that citizens could watch and see who advocated for what - especially when it comes to the attitude of the highest party organs of the League of Communists of Yugoslavia (LCY) towards resolving the situation in Kosovo and Metohija - represented a strong impetus towards the pluralization of Serbian (and Yugoslav) society as an important element of the transition process.

All these and other processes that took place in European socialist countries, but also external subversion, which was crucial in some cases, resulted in the media spectacle of the demolition of the Berlin Wall on November 9, 1989, and social processes of the same qualitative changes in those countries³, referred to as transition. Its results are different in different societies, but also between different societies. It is clear that there are “transition winners” and “transition losers” both among citizens and among states. The former ones are the minority, a significant minority, especially observing social stratification among citizens and the emergence of tycoons. Although some believe that the entry of transition post-socialist states into the European Union marks the end of transition and the beginning of post-transition, there are many other criteria that deny this⁴. Finally, Rumsfeld’s

² One of the most important people in the movement, Mitar Balević, points to the genesis of the movement from the delegation visits to the highest Yugoslav leaders (first to General Ljubičić, then a president of the Presidency of the Socialist Republic of Serbia, 1982), then to Serbian and Montenegrin leaders in 1982, through the organization of peaceful protests starting from 1985, which also led to Stambolić and then Milošević visiting Kosovo Polje (Balević, 2018). In terms of the organized operation of this movement, Šutović points out that “the first organized protest against Albanian nationalism and separatism was the so-called *Petition 2011*, published in the *Literary Gazette/Knjževne novine* on January 15, 1986” (Šutović, 2012, p. 885).

³ Although transition was carried out in the basically same way everywhere - as a transition to a society of neoliberal capitalism - there were certain differences in different countries, which we divided into five groups (see Šuvaković, 2014, p. 4).

⁴ For example, it is insisted on the GDP level of the EU average, which even the most successful transition countries have not yet achieved, or it is taken as a criterion that the contribution of privately owned enterprises correspond to the share of private property in the economies in EU countries, etc.

division into “Old Europe” and “New Europe” was not just a mere improvisation. It represented the demarcation of the field of influence: in the “New Europe” (the transitional one, U. Š.), American influence is stronger than European influence.n.

Researchers are asked whether estimates of transition briefly and succinctly reduced to the statement that citizens “obtained formal political freedoms and rights in the form of ‘Hyde Park’ democracy and lost social rights and human dignity” are accurate (Mitrović, 2009; p. 7). Thirty years after the symbolic beginning of this process, the Editorial Board of *Sociološki pregled/ Sociological Review* has sought to provide opportunity for authors from abroad and from Serbia to offer their views on the post-socialist transition. This is not the first time that our journal has thematically covered the transition process. The thematic issue of *Sociološki pregled/ Sociological Review* 1-2/2004 (Sociološki pregled, 2004) on the 15th anniversary of the fall of the Berlin Wall was also dedicated to it. It published papers from the Novi Sad Sociological Days, during which a scientific conference entitled “Society in Transition - Models, Alternatives, Perspectives” was held, May 28-30, 2004. Of the authors who then published their articles, this issue holds contributions by Zoran Avramović, Srđan Šljukić and Marica Šljukić.

The Editorial Board would consider it a success for the topic of effects of transition to stir the spirits of the academic community and, even beyond this issue, to receive contributions regarding this process, which in the case of Serbia is a lengthy one, regardless of what is considered to be the criterion for its completion.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Balević, M. (2018). Milošević understood the essence of the problem at Kosovo, an interview with Ljiljana Milanović. In D. Radević (ed.) *The Truth About the Eighth Session (Thirty Years After)*, 13–17. Beograd: „Sloboda” [In Serbian]
- Habermas, J. (1965). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Beograd: Kultura [In Serbian]
- Milošević, S. (2007). Closing remarks. In M. Vujović (ed) *Eighth Session of the Central Committee of the League of Communists of Serbia*, authorized discussion, 139–142. 2nd, phototype edition. Beograd: Socijalistička partija Srbije, „Sloboda”, „Smisao” [In Serbian]
- Mitrović, Lj. (2009). *Transition to Peripheral Capitalism*. Beograd: Institut za političke studije [In Serbian]
- Putin, V. V. (2005). Putin: the collapse of the USSR is the biggest geopolitical disaster, *IndexHR*, April 25. Available at <https://www.index.hr/vijesti/clanak/putin-raspad-sssra-najveca-geopoliticka-katastrofa/262024.aspx> [In Croatian]
- Sociološki pregled (2004). *Sociološki pregled* XXXV (1–2). Available at: <https://scindeks.ceon.rs/issue.aspx?issue=2757> [In Serbian]
- Šutović, M. (2012). The Beginnings Of Serbian And Montenegrin ‘Self-Organisation’ In Kosovo. In B. Jovanović, U. Šuvaković (eds) *Kosovo & Metohija 1912–2012*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, 881–894. Available at <https://drive.google.com/file/d/0BzVmKuYYMVVqVIFhckZBYUVwQVv/view> [In Serbian]
- Šuvaković, U. (2014). *Transition: Contribution to Sociological Study of Social Changes*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini [In Serbian]
- Walesa, L. (1992). *The Struggle and the Triumph: An Autobiography*. New York: Arcade Publishing Inc